OILA, MAHALLA VA TA’LIM MUASSASASI HAMKORLIGIGA OID IJTIMOIY LOYIHALAR TALABALARNING AMALIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОЕКТЫ В СФЕРЕ СОТРУДНИЧЕСТВА СЕМЬИ, МАХАЛЛИ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ

SOCIAL PROJECTS ON FAMILY, MAHALLA AND EDUCATIONAL INSTITUTION COOPERATION AS A FACTOR IN ENHANCING STUDENTS’ PRACTICAL PREPAREDNESS

Rustamova Intizor Shamsiddinovna
Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti
E-mail: rustamovaintizor292@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Sobirov Abdulaziz Abduroziqovich**
psixologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)dotsent
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24106068

Annotatsiya. Tezisda oila, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligiga asoslangan ijtimoiy loyihalarning oliy ta’lim talabalari amaliy tayyorgarligini oshirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Ijtimoiy loyihaning to‘rt bosqichli tsikliga (ehtiyojni aniqlash – rejalashtirish – amalga oshirish – refleksiya va baholash) tayangan pedagogik model, loyihalarning olti yo‘nalishdan iborat tipologiyasi hamda amaliy tayyorgarlikni baholashning motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv mezonlari taklif etilgan. Loyihalarni o‘quv jarayoniga integratsiyalash bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy loyiha, oila, mahalla, ta’lim muassasasi, hamkorlik, amaliy tayyorgarlik, kompetensiya, refleksiya, talaba.

Аннотация. В тезисе анализируется роль социальных проектов, основанных на сотрудничестве семьи, махалли и образовательного учреждения, в повышении практической подготовленности студентов вузов. Предложены педагогическая модель, опирающаяся на четырёхэтапный цикл социального проекта (выявление потребностей – планирование – реализация – рефлексия и оценка), типология проектов по шести направлениям, а также мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный критерии оценки практической подготовленности. Даны рекомендации по интеграции проектов в образовательный процесс.

Ключевые слова: социальный проект, семья, махалля, образовательное учреждение, сотрудничество, практическая подготовленность, компетенция, рефлексия, студент.

Abstract. The thesis analyses the role of social projects based on cooperation between the family, the mahalla (local community) and the educational institution in enhancing the practical preparedness of university students. It proposes a pedagogical model built on a four-stage project cycle (needs assessment – planning – implementation – reflection and evaluation), a typology of projects in six areas, and

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

motivational, cognitive, activity-based and reflective criteria for assessing practical preparedness. Recommendations are given on integrating projects into the educational process.

Keywords: social project, family, mahalla, educational institution, cooperation, practical preparedness, competence, reflection, student.

ASOSIY QISM

Bugun ish beruvchi yosh mutaxassisning bilimidan ko‘ra uni real vaziyatda qo‘llay olishi va turli toifadagi odamlar bilan til topisha bilishiga ko‘proq e’tibor bermoqda. “Inson bilan ishlash”ga yo‘naltirilgan sohalarda bu tafovut ayniqsa seziladi: auditoriyada keys yechish bilan oilaviy nizolar girdobida qolgan o‘smir bilan yuzma-yuz suhbatlashish o‘rtasida katta masofa bor. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun [1] va Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida [3] kadrlar tayyorlashni amaliyot ehtiyojlariga yaqinlashtirish vazifasi qo‘yilgan bo‘lsa, Taraqqiyot strategiyasida [4] mahallani aholi muammolari hal etiladigan asosiy bo‘g‘inga aylantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan.

O‘zbek jamiyatida mahalla azaldan ijtimoiy hayot maktabi vazifasini bajarib kelgan: hashar, qo‘ni-qo‘shnichilik, keksalar holidan xabar olish an’analari yoshlarni ijtimoiy mas’uliyatga o‘rgatgan. Bu salohiyatni rasmiy ta’lim bilan bog‘lash maqsadida oila, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligi konsepsiyasi ishlab chiqilgan, Vazirlar Mahkamasining 2012-yil 19-iyundagi 175-son qarori [5] bilan esa uning tashkiliy asoslari yangilangan. Biroq hamkorlik mexanizmlari asosan maktab o‘quvchilari tarbiyasi atrofida quriladi [6], oliy ta’lim talabasi esa unda ko‘pincha tadbirlarning tomoshabini yoki texnik ijrochisi bo‘lib qoladi. “Volontyorlik faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun [2] huquqiy kafolatlarni yaratgan bo‘lsa-da, talabaning ijtimoiy loyiha muallifi sifatidagi o‘rni pedagogik jihatdan yetarlicha asoslanmagan.

Ushbu tezisda talabaning amaliy tayyorgarligi deganda kasbiy bilimlarni noaniq va o‘zgaruvchan ijtimoiy vaziyatda qo‘llash, faoliyatni mustaqil rejalashtirish, uni boshqa sub’ektlar bilan hamkorlikda amalga oshirish va orttirilgan tajribani tanqidiy tahlil qilish qobiliyatlarini birlashtirgan integrativ shaxsiy-kasbiy sifat tushuniladi. Tadqiqotning maqsadi – oila, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligiga asoslangan ijtimoiy loyihalarni ana shu sifatni rivojlantirish omili sifatida asoslash va ularni tashkil etish modelini taklif qilish.

Tadqiqot to‘rt nazariy tayanchga asoslanadi. U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga ko‘ra, shaxs rivojlanishiga alohida olingan muhitlar bilan birga ular o‘rtasidagi aloqalar tizimi – mezotizim ham kuchli ta’sir ko‘rsatadi [8]. J. Epsteinning “bir-birini qoplovchi ta’sir doiralari” modeli oila, ta’lim muassasasi va jamoa faoliyati qanchalik ko‘p kesishsa, tarbiyaviy natija shunchalik barqaror bo‘lishini ko‘rsatadi [10]. D. Kolbning tajriba orqali o‘qitish nazariyasi tajriba anglanib, umumlashtirilib, yangi harakatda sinalgandagina bilimga aylanishini asoslaydi [12]. “Service-learning” (xizmat orqali o‘qitish) konsepsiyasi esa jamoaga ko‘rsatilgan xizmatni o‘quv maqsadlari va tizimli refleksiya bilan uzviy bog‘laydi [7; 11]. Ishda me’yoriy hujjatlar tahlili, qiyosiy tahlil va pedagogik modellashtirish metodlari qo‘llanildi.

Tahlil natijasida ijtimoiy loyiha uch institut o‘rtasida “ko‘prik” vazifasini bajaruvchi model sifatida asoslandi. Unda oila – ehtiyoj manbai va natijadan foydalanuvchi, mahalla – ishonch kafolati va resurs beruvchi hamkor, oliy ta’lim muassasasi esa metodik rahbarlik va baholash markazi, talaba esa ularni bog‘lovchi faol vositachidir. Loyiha to‘rt bosqichda amalga oshiriladi: ehtiyojni aniqlash (mahalla faollari bilan suhbat va qisqa so‘rov asosida “ehtiyojlar xaritasi”ni tuzish); rejalashtirish (maqsad, rollar, xatarlar va axloqiy cheklovlar); amalga oshirish (real auditoriya bilan ishlash); refleksiya va baholash (refleksiv

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kundalik, natijani fuqarolar yig‘inida taqdim etish). Loyihalarning asosiy yo‘nalishlari va ular rivojlantiradigan kompetensiyalar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Oila, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligiga oid ijtimoiy loyihalar tipologiyasi

Loyiha yo‘nalishi	Namunaviy loyiha mazmuni	Hamkorlar roli	Rivojlanadigan amaliy kompetensiyalar
Psixologik-pedagogik ma’rifat	“Ota-onalar maktabi”: o‘smirlik inqirozi, farzand bilan muloqot, raqamli gigiyena bo‘yicha treninglar	O – ishtirokchi va buyurtmachi; M – joy va auditoriya; T – mazmun va metodika	Kattalar auditoriyasi bilan ishlash, trening o‘tkazish, maslahat berish
Ta’limiy qo‘llab-quvvatlash	Kam ta’minlangan oilalar farzandlari uchun “Mahalla repetitori” bepul mashg‘ulotlari	O – ehtiyojni bildiradi; M – oilalarni aniqlaydi; T – sifat nazorati	Pedagogik diagnostika, tabaqalashtirilgan o‘qitish, individual yondashuv
Ijtimoiy-reabilitatsion	Yolg‘iz keksalar va nogironligi bo‘lgan shaxslar oilalariga patronaj, inklyuziv tadbirlar	O – yordam oluvchi; M – ijtimoiy xodim; T – kuratorlik	Empatiya, kasbiy etika, ijtimoiy xizmat texnologiyalari
Profilaktik va kasbga yo‘naltiruvchi	O‘smirlar bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, “Kasbimni tanlayman” uchrashuvlari	O – manfaatdor tomon; M – yoshlar yetakchisi, inspektor; T – psixologik ta’minot	Xavf omillarini aniqlash, mediatsiya, kasbiy maslahat
Raqamli va moliyaviy savodxonlik	Keksalarga elektron davlat xizmatlari va onlayn firibgarlikdan himoyalanishni o‘rgatish	O – o‘rganuvchi; M – xona va xabardor qilish; T – o‘quv materiallari	Murakkab axborotni soddalashtirish, instruktorlik, raqamli kompetensiya
Ekologik-madaniy	Ko‘kalamzorlashtirish hashari, “Mahallam tarixi” og‘zaki tarix loyihasi	O – xotira va an’analar manbai; M – resurs va safarbarlik; T – ilmiy rahbarlik	Loyiha menejmenti, jamoada ishlash, resurslarni jalb etish

Izoh: O – oila, M – mahalla, T – ta’lim muassasasi.

Yo‘nalishlar kompetensiyalar jihatidan bir-birini to‘ldiradi, shu bois talabaning kamida ikki turdagi loyihada qatnashishi, roli esa kuzatuvchidan loyiha muallifiga qadar murakkablashib borishi maqsadga

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

muvofiq. Amaliy tayyorgarlikni baholash uchun to‘rt mezon va ularning ko‘rsatkichlari ishlab chiqildi (2-jadval).

2-jadval

Talabalar amaliy tayyorgarligining mezonlari va ko‘rsatkichlari

Mezon	Ko‘rsatkichlar	Diagnostika vositalari	Baholovchi
Motivatsion	Ijtimoiy faoliyatga ichki ehtiyoj; kasbiy-qadriyatli yo‘nalganlik; loyihalarda ixtiyoriy ishtirokning barqarorligi	Motivatsiya so‘rovnomasi, ishtirok jurnali	Talaba, kurator
Kognitiv	Ijtimoiy loyihalash texnologiyasini, oila va mahalla faoliyatining huquqiy asoslarini, ehtiyojni aniqlash metodlarini bilish	Test, keys-topshiriq	OTM o‘qituvchisi
Faoliyatli	Reja tuzish va unga tuzatish kiritish; turli yosh va ijtimoiy guruhlar bilan muloqot; resurs va vaqtni boshqarish	Kuzatuv varaqasi, loyiha mahsuli, baholash rubrikasi	Mahalla vakili, loyiha rahbari
Refleksiv	O‘z harakatlarini tanqidiy tahlil qilish; xatodan xulosa chiqarish; keyingi qadamni rejalashtirish	Refleksiv kundalik, raqamli portfolio	Talaba, oila vakili

Har bir mezon reproduktiv, qisman mustaqil va ijodiy-tashabbuskor darajalarda baholanadi. Talaba faoliyatini o‘qituvchi bilan birga mahalla vakili va oila ham baholaydi; bu natijaning real ijtimoiy qiymatini aks ettiradi.

Taklif etilayotgan yondashuv J. Epsteinning hamkorlik tipologiyasidan [10] farq qiladi: unda markazda maktab o‘quvchisi tursa, bizning modelda talaba hamkorlikning o‘ziga xos “to‘rtinchi ishtirokchisi” – ham ta’lim oluvchi, ham uch institutni bog‘lovchi sub’ekt sifatida namoyon bo‘ladi. U. Bronfenbrenner nazariyasi nuqtayi nazaridan, aksariyat talabalar uchun mahalla bilvosita ta’sir etuvchi muhit – ekzotizim bo‘lib qoladi; ijtimoiy loyiha mahallani talaba bevosita harakat qiladigan mikrotizimga aylantiradi [8]. Bizningcha, amaliy tayyorgarlikning o‘sishini aynan shu “muhitni o‘zlashtirish” jarayoni bilan izohlash mumkin.

J. Eyler va D. Giles xizmat orqali o‘qitishning ta’limiy samarasi refleksiyaning muntazamligi va sifatiga bog‘liq ekanini ko‘rsatgan [11], C. Celio va hammualliflarining meta-tahlilida esa bunday dasturlarning ishtirokchilar ijtimoiy ko‘nikmalari va fuqarolik faolligiga ijobiy ta’siri qayd etilgan [9]. Mahalliy amaliyotda esa ijtimoiy faollik ko‘pincha bir martalik tadbir bilan cheklanib, uning yakunida tahlil emas, fotohisobot tayyorlanadi; bunday holda talaba band bo‘ladi, ammo o‘rganmaydi.

Milliy kontekstning afzalligi shundaki, mahalla oila bilan notanish talaba o‘rtasidagi ishonch to‘sig‘ini pasaytiradi: mahalla faoli tavsiya etgan talabaga eshik ancha oson ochiladi. Loyihalar samarali bo‘lishi uchun ularni kredit-modul tizimidagi malakaviy amaliyot bilan bog‘lash, oliy ta’lim muassasasi va mahalla o‘rtasida hamkorlik memorandumini tuzish, kuratorlarni tayyorlash, oila ma’lumotlari maxfiyligini kafolatlovchi axloqiy protokol va raqamli portfolio joriy etish zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

XULOSA

Oila, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligiga asoslangan ijtimoiy loyiha talabani real ijtimoiy muhitga olib chiqib, nazariy bilimni amaliy harakatga aylantiradi va uni kuzatuvchidan loyiha muallifiga aylantiradi. Ehtiyojni aniqlash, rejalashtirish, amalga oshirish hamda refleksiya va baholashdan iborat tsikl loyihani bir martalik tadbirdan o‘quv tajribasiga aylantiradi, olti yo‘nalishdagi loyihalar esa talabada bir-birini to‘ldiruvchi amaliy kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv mezonlar amaliy tayyorgarlikni o‘qituvchi, mahalla va oila nigohidan uch tomonlama baholash imkonini beradi. Keyingi tadqiqotlar modelni pedagogik tajriba-sinov orqali empirik tekshirishga qaratilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-5013007
2. O‘zbekiston Respublikasining “Volontyorlik faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 2-dekabr, O‘RQ-585-son // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/-4623999
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. 2019-yil 8-oktabr, PF-5847-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. 2022-yil 28-yanvar, PF-60-son.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012-yil 19-iyundagi 175-son qarori (Barkamol avlod tarbiyasida oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligi konsepsiyasi).
6. Tursunova M.B., Jurakulova Sh.A. Tarbiya jarayonida oila, mahalla hamda ta’lim muassasalarining o‘zaro hamkorligi // Science and Innovation. – 2022. – № 2. – B. 269–272.
7. Bringle R.G., Hatcher J.A. Implementing Service Learning in Higher Education // The Journal of Higher Education. – 1996. – Vol. 67, № 2. – P. 221–239.
8. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
9. Celio C.I., Durlak J., Dymnicki A. A Meta-analysis of the Impact of Service-Learning on Students // Journal of Experiential Education. – 2011. – Vol. 34, № 2. – P. 164–181.
10. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. – 2nd ed. – Boulder, CO: Westview Press, 2011.
11. Eyler J., Giles D.E. Where’s the Learning in Service-Learning? – San Francisco: Jossey-Bass, 1999.
12. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.